

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської наукової конференції
«Друга світова війна в історичному вимірі»

Житомир

Видавництво Житомирського державного
університету імені Івана Франка

2010

ОУН(б) в УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

(Житомирський державний університет імені І.Франка, д. і. н., проф.)

65-річний ювілей з часу завершення Другої світової та Великої вітчизняної воєн став традиційно гарним приводом до оприлюднення узагальнень і висновків, зроблених вченими – істориками в процесі вивчення ними окремих проблем, що безпосередньо стосуються цих без сумніву знакових подій в житті всього людства. Впродовж останніх двох десятиліть вітчизняні науковці зробили чималий крок у напрямку дослідження воєнної історії з україноцентричних позицій. Відрадно, що предметом вивчення стали не тільки бойові дії, що відбувалися на території України, але й український народ, який був і суб'єктом, і об'єктом надзвичайно складних подій того часу.

В радянській історіографії було не прийнято використовувати термін Друга світова війна стосовно подій, що мали місце в 1939-1945 роках на території Радянського Союзу. Основна увага дослідників, громадських діячів, врешті-решт працівників ідеологічної сфери, зосереджувалася навколо вивчення та популяризації Великої вітчизняної війни. За рамками глибоких наукових досліджень залишалося багато «незручних» тем, як от: військовополонені, оstarбайтери, колаборанти тощо. До переліку таких увійшла й проблема українського національно-визвольного руху.

В силу низки об'єктивних причин дана проблема стала своєрідним лакмусовим папірцем, котрий виявляє рівень демократичності української влади, зрілості громадянського суспільства, його готовності до толерантних відносин.

1 вересня 1939 року об'єктом нападу гітлерівської Німеччини стала Польща, значну частину населення якої становили українці. Багато з них були призвані до лав польського війська, як громадяни Речі Посполитої. Тому можна з упевненістю говорити, що Друга світова для українського населення розпочалася майже на два роки раніше Великої Вітчизняної.

Загальновідомий факт, що радянізація західноукраїнських земель мала неоднозначні наслідки. Якщо в соціально-економічній сфері очевидними були позитивні зрушення, то в громадсько-політичній та релігійній не просто відчувалися утиски та обмеження громадянських свобод, що було практикою в радянській дійсності, але нерідко вони супроводжувалися репресіями. Така політика більшовицької влади стала

однією з причин радикалізації політичних настроїв мешканців краю та активного поширення націоналістичних ідей, особливо серед молоді.

До початку 1941 року в оунівському середовищі відбувся остаточний розкол, закріплений на Другому Великому зборі ОУН, коли його бандерівське крило прийняло низку постанов програмного характеру. Обидві Організації українських націоналістів (під керівництвом А.Мельника та С.Бандери) проголосили своєю стратегічною метою боротьбу за створення української незалежної держави. Проте, як показав час, тактична лінія кожної з них дещо різнилася.

Ще напередодні Великої Вітчизняної війни оунівці для себе визначили, що союзником українців у боротьбі проти Радянського Союзу, як основного, на їх думку, «поневоловача України», може виступати гітлерівської Німеччини. Їхні сподівання на такий союз були невинуватими великими. Натомість, активна німецько-українська (на рівні політичної організації) співпраця згодом стала вагомим аргументом на користь компрометації українського визвольного руху, звинувачень його у колаборації. Тим не менше, 30 червня 1941 року лідери бандерівської ОУН поспішили проголосити у Львові Акт відновлення української держави. Цією акцією вони намагалися вирішити декілька завдань. По - перше, спонукати Німеччину чітко визначитися стосовно незалежного статусу України, по-друге, легітимізувати себе як єдиного лідера українського національно-визвольного руху. Перше, як відомо їм вдалося. Проте результат виявився неочікуваний, але цілком прогнозований - очільників ОУН(б) була заарештовано, а через два місяці, в середині вересня більшість легально діючих націоналістів-підпільників, або кинуто до в'язниці, або фізично знищено.

Намагання бандерівців, як і мельниківців, заручитися підтримкою всього українського народу в реалізації своїх програмних цілей, шляхом активної діяльності учасників похідних груп в 1941 році, не увінчалися успіхом. Населення Центральної та Східної України не було готове сприйняти націоналістичні ідеї оунівців. Тому можна сказати, що спроба «з маршу» підняти українців на боротьбу проти більшовицького режиму за незалежну українську державу, за великим рахунком, зазнала фіаско. Згодом причини цієї поразки будуть проаналізовані бандерівцями на Третньому Надзвичайному Зборі ОУН в серпні 1943 року, зроблені відповідні висновки, що дозволить демократизувати цю політичну організацію.

Впродовж кінця 1941- початку 1943 років ОУН(б) уникала відкритого збройного протистояння з німецькими окупантами. Основна

Її діяльність була спрямована на розбудову організаційної мережі та проведення агітаційно-пропагандистської роботи серед українського населення у напрямку підготовки його до «протибольшевицького зриву». В середині 1942 року бандерівське керівництво виступало категорично проти розгортання партизанської боротьби, мотивуючи це можливими відплатними акціями німців, що принесуть масові жертви серед мирного населення. В червні 1942 року на північно-західних українських землях було поширено листівку «Партизанщина і наше ставлення до неї». Її автори, ОУН(б) закликали не піддаватися «на провокації Польщі, Варшави і Берліну», не дати себе втягнути у вир партизанщини. Використання таких методів боротьби бандерівці, у той час, вважали злочином стосовно мирного населення, яке нестиме жорстокі покарання за кожного вбитого німця.

Однак, події на Волині та Поліссі розвивалися таким чином, що це загрожувало бандерівцям втратою політичного лідерства, яке вони там мали. Влітку 1942 року активно проходить процес формування збройних боївок під керівництвом ОУН(м), все більшої популярності набуває Поліська Січ - УПА Т.Бульби-Боровця, в північних районах Волині активізується радянський партизанський рух. Виникає серйозна загроза усунення ОУН(б) на периферію національно-визвольного руху. З іншої сторони, низові осередки бандерівської організації на Волині, вимагають від керівництва переходу до рішучих дій проти німецьких окупантів.

Під тиском таких обставин на третій конференції ОУН(б) в лютому 1943 року офіційно було прийнято рішення про розгортання антинімецької боротьби. В рамках його практичної реалізації навесні 1943 року внаслідок жорсткої політичної боротьби з ОУН(м) та Т.Бульбою-Боровцем право домінуючого лідерства виборолла ОУН під керівництвом С.Бандери. Впродовж короткого часу на Волині було сформовано кількатисячну українську повстанську армію під керівництвом Дмитра Клячківського, або ж «Клима Савура».

Від серпня 1943 року Головна Команда УПА поширила свою владу на значну частину території північно-західних українських земель. Згідно з архівними даними, восени 1943 року «загони УПА тією чи іншою мірою контролювали територію площею до 150 тис км², на якій проживало 15 млн. населення»[1, с.19]. Керівництво самостійницького руху своє основне завдання бачило в тому, щоб сприяти легітимізації повстанської влади, формуванню в свідомості українського населення позитивних рефлексій щодо національно-визвольного руху як реально можливого шляху завоювання незалежної української держави.

Звільнення західних областей України від німецьких окупантів і відновлення тут радянської влади поставило перед ОУН(б) нові тактичні задачі. З одного боку, потрібно було знайти дієві аргументи, які б допомогли мобілізувати населення на масовий антирадянський рух Опору, а з іншого, якщо не зупинити, то хоча б загальмувати процес радянзації краю. 1944 рік загально визнано вважається періодом найвищої активності українського збройного повстанського руху. Бандерівському підпіллю впродовж цього і наступного, 1945, років вдавалося тримати під своїм контролем повстанське запілля, організувати матеріальне і кадрове забезпечення повстанської армії і, що найголовніше, зберігати віру в перемогу національно-визвольної боротьби серед українського загалу.

Переможне завершення Великої Вітчизняної війни дало змогу радянському керівництву зосередити значну мілітарну силу на придушенні українського повстанського руху. Проте більшовицька влада не обмежилася силовими методами, а максимально застосувала всі можливі засоби морально-психологічного та ідеологічного тиску на місцеве західноукраїнське населення. В кінцевому результаті цей етап національно-визвольної боротьби завершився поразкою самостійницьких сил. На початку 50-х років спецорганами радянської влади було ліквідовано останні осередки націоналістичного підпілля.

Використані джерела та література

1. Літопис УПА. Нова серія. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. – Київ, Торонто, 2001. – Т.3.

Іван Зуляк

УКРАЇНЦІ І УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

(Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, доктор історичних наук, професор)

Найголовнішою причиною слабкості Другої Речі Посполитої була національна структура суспільства. Понад 30 % всього населення країни становили національні меншини. Відмінність між ними в економічному, суспільно-політичному та культурному аспектах, у рівні національної свідомості гальмувала інтеграційні процеси. Національні рухи меншин